

Nr 1243

av herr Ernulf

i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 45 med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken, m. m.

I proposition nr 45 föreslås en rad ändringar i rättegångsbalken m. fl. lagar, främst avseende begränsningar i rätten att fullfölja talan till högsta domstolen. Riktpunkten härvidlag är att högsta domstolen väsentligen skall bli en prejudikatinstans med uppgift att leda underställda domstolars rättstillämpning. Detta innebär att nuvarande möjlighet att få s. k. ändringsdispens i princip upphör. Med ändringsdispens avses de fall, då fullföljdstillstånd lämnas enligt rättegångsbalkens 54 kap. 10 § första stycket punkt 2, dvs. då anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekommer till talans prövning. Det är alltså fråga om ganska vidsträckta möjligheter till fullföljdstillstånd. Men det viktigaste i detta sammanhang är att något krav f. n. inte uppställs på att målet har värde från prejudikatsynpunkt.

Jag har inget att erinra mot strävandet att i ökad grad markera högsta domstolens prejudikatbildande uppgift. Med nuvarande snabba lagstiftningstakt växer behovet av vägledande prejudikat från högsta instans beträffande tillämpningen av nytillkommen lagstiftning. För att högsta domstolens arbetsbörda inte skall bli för stor med därav följande eftersläpning i arbetet blir det under sådana förhållanden önskvärt att minska högsta domstolens övriga arbetsuppgifter, dvs. i huvudsak prövningen om skäl föreligger till ändringsdispens. Som regel bör också möjligheten till prövning i underrätt och hovrätt vara betryggande från rättssäkerhetssynpunkt. Att helt slopa möjlighet till ändringsdispens för fullföljd till högsta domstolen anser jag emellertid kunna leda till otillfredsställande resultat i enskilda fall. Propositionens förslag ger också i realiteten vissa möjligheter till ändringsdispens, om också i mycket begränsad omfattning. Den föreslagna lydelsen av 54 kap. 10 § rättegångsbalken medger sålunda fullföljdstillstånd vid sidan av prejudikatfallen un-

der förutsättning att det föreligger synnerliga skäl härtill, t. ex. att resning skulle kunna beviljas om domen vunnit laga kraft eller att domen då skulle kunna undanröjas på grund av domvilla eller att utgången i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Att fullföljdstillstånd lämnas då skäl till resning föreligger eller domvilla förekommit beror tydligen på rent praktiska överväganden. Det skulle ju inte vara en rationell ordning att först avslå en ansökan om fullföljdstillstånd men därefter tillåta en prövning av målet i högsta domstolen enligt reglerna om resning eller domvilla. Det därefter nämnda dispens-skälet, nämligen att utgången i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag, kan ju bara bli aktuellt i rena undantagsfall. Återstår då de fall där synnerliga skäl föreligger till prövning av högsta domstolen utan att något av de som exempel angivna fallen föreligger. Någon full klarhet hur stort utrymme som är avsikten att detta skall innebära ger propositionen knappast. Departementschefen avvisar dock (s. 89 i propositionen) ett förslag från högsta domstolens ledamöter att högsta domstolen skulle få möjlighet att vid sidan av prejudikatbildningen korrigera mera påtagliga avvikelser från rådande praxis. Som skäl för sin ståndpunkt anför departementschefen (s. 89) att högsta domstolens uppgift att vårda rättsenhetligheten enligt departementschefens mening bör ske uteslutande genom prejudikatbildning och att den föreslagna möjligheten i praktiken skulle lämna ett vidsträckt utrymme för ändringsdispens. Man skulle, fortsätter departementschefen, i så fall inte kunna räkna med någon nämnvärd nedgång i antalet revisionsansökningar. Utrymmet för prövningstillstånd vid sidan av prejudikatdispensen bör, fortsätter departementschefen efter vissa ytterligare överväganden (s. 90), vara ytterst begränsat, och de fall som kan komma i fråga är resningsfallen och därmed jämförbara mycket sällsynta situationer. Departementschefen tillägger i ett senare sammanhang (s. 139) i anledning av ett uttalande från lagrådet att, om prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera likartade fall som samtidigt föreligger till bedömande, prövningstillstånd får meddelas även i övriga mål samt föreslår ett särskilt stadgande härom.

Departementschefens mening tycks alltså vara att den nuvarande möjligheten att få ändringsdispens praktiskt taget helt skall upphöra. Om en tilltalad i brottmål t. ex. blivit fri-

känd i underrätten men fälld i hovrätten måste han kunna påvisa att hans mål har prejudikatintresse för att få det prövat av högsta domstolen. Om så inte är fallet, står hovrättens fällande dom fast, även om högsta domstolen vid sin prövning av ansökningen om fullföljdstillstånd skulle bedöma saken så att en prövning i sak i högsta domstolen sannolikt skulle resultera i en friande dom. En sådan situation anser jag vara minst sagt otillfredsställande från rättssäkerhetssynpunkt. Detsamma gäller mer eller mindre om underrätt och hovrätt på annat sätt gjort mycket olika bedömningar eller om t. ex. flera skiljaktiga meningar förelagat i domstolarna. Det kan påpekas att ingen inskränkning föreslås i riksåklagarens, justitiekanslerns eller justitieombudsmännens rätt att fullfölja talan, t. ex. mot en friande hovrättsdom.

Enligt min mening bör man söka en sådan lösning att å ena sidan det ökade behovet av prejudikat från högsta domstolen tillgodoses men å andra sidan högsta domstolen får ta upp ett mål till prövning oberoende av prejudikatintressen, om det verkligen finns starka skäl att göra detta av hänsyn till den enskilde partens rättssäkerhet.

Lagtekniskt synes önskemålet kunna tillgodoses genom en mindre justering av lagtexten i förening med ett vägledande uttalande om avsikten härmed från riksdagens sida. Enligt den föreslagna lydelsen av rättegångsbalkens 54 kap. 10 § första stycket punkt 2 förutsätts som tidigare nämnts att "synnerliga skäl" skall föreligga för prövning i högsta domstolen. Detta uttryck brukar inom domstolarna tolkas så att det skall vara frågan om till antalet starkt begränsade undantagsfall. Om uttrycket ändras till "särskilda skäl" kan man räkna med att domstolarna tolkar detta så att prövning kan meddelas i något större omfattning. Samtidigt innebär det en betydligt större restriktivitet än nuvarande lagtexts uttryck att "skäl förekommer för målets prövning". Man skulle alltså få en begränsning av den nuvarande möjligheten till ändringsdispens utan att högsta domstolen behöver avvisa prövning där den enskildes rättssäkerhet påkallar en sådan. Önskvärt är enligt min mening att riksdagen samtidigt uttalar att man främst avser sådana fall som jag nyss nämnt. I övrigt anser jag att man kan överlämna den närmare gränsdragningen, huruvida "särskilda skäl" föreligger eller inte, till högsta domstolens praxis.

En extra fördel med den föreslagna något vidgade möjlig-

heten för högsta domstolen att meddela prövningstillstånd synes mig vara att högsta domstolen slipper den press att tänja ut prejudikatbegreppet, som den i propositionen föreslagna gränsdragningen i vissa fall kan tänkas innebära.

Om det anses önskvärt att vad jag nu förordat kommer till tydligare uttryck i lagtexten, är en möjlighet att bland exemplen på "särskilda skäl" tillägga det fall att en tilltalad efter frikännande dom i underrätt fällts till ansvar i hovrätten och saken synes böra prövas i högsta domstolen. För att lagtexten inte skall tyngas i onödan kan det därvid vara motiverat att låta orden "eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt missstag" utgå. Det är knappast anledning att räkna med sådana förbiseenden eller misstag annat än i rena undantagsfall, och sådana bör utan uttryckligt omnämnande kunna inrymmas under uttrycket "särskilda skäl". Detta uttryck bör vidare placeras sist i stadgandet för att ange att "särskilda skäl" alltid kan motivera ändringsdispens.

Resultatet av de överväganden som nu har gjorts blir alltså att det i och för sig skulle vara tillräckligt att i rättegångsbalkens 54 kap. 10 § första stycket punkt 2 ändra orden "synnerliga skäl" i propositionens formulering till "särskilda skäl" samt i motiveringen härför ange vilken materiell ändring i förhållande till propositionen som åsyftas härmed. För att tydligare markera stadgandets avsedda innehåll föreslår jag emellertid att förutsättningarna för prövningstillstånd anges vara att grund för resning föreligger eller domvillan förekommit eller att en tilltalad i brottmål efter frikännande dom i underrätt fällts till ansvar i hovrätt och saken synes böra prövas i högsta domstolen eller att eljest särskilda skäl till sådan prövning föreligger.

I propositionen behandlas också frågan om en part i hovrätten skall ha rätt att åberopa bevisning, som inte förbragts redan i underrätten. När det gäller brottmål föreslås inga inskränkningar härvidlag. Men i tvistemål gäller redan nu att nya omständigheter eller bevis inte får åberopas i hovrätten om parten kunnat åberopa omständigheterna eller bevisen redan vid underrätten och det kan antagas att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Detta stadgande har såvitt jag vet aldrig tillämpats i praktiken. I vart fall torde det bara ha skett i undantagsfall. En väsentlig orsak härtill är säkerligen att full bevisning om otillbörligt syfte eller grov vårdslöshet sällan föreligger då hovrätten behandlar målet. Vidare kan hovrätterna helt naturligt

vara obenägna att avvisa bevisning och härigenom kanske tvingas meddela en materiellt oriktig dom. I propositionen föreslås nu en skärpning, framför allt genom att bevisbördan i princip läggs på den part som vill åberopa nya omständigheter eller bevis. Det föreslås sålunda, att nya omständigheter eller bevis i tvistemål skall få åberopas i hovrätten endast om parten gör sannolikt att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten eller om det av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset i fråga åberopas.

Klart är att det f. n. i alltför stor utsträckning förekommer att nya omständigheter eller bevis åberopas först i hovrätten. För att rättskipningen i tvistemålen skall bli så säker som möjligt är det angeläget att allt relevant material förebringas redan i underrätten och att hovrättens bedömning blir en omprövning av underrättens dom på samma processmaterial.

Detta system förrycks om processmaterialet i stor utsträckning presenteras först i hovrätten. Å andra sidan måste det vara högst otillfredsställande om hovrätten i ett mål skulle bli tvungen att avvisa nytillkommen bevisning trots att det står klart att denna bevisning skulle ändra målets utgång. Det föreslagna stadgandets formulering ger väl vissa möjligheter att trots allt ta upp ny bevisning i hovrätten även om den kunnat förebringas redan i underrätt. Departementschefen framhåller härjämte att någon begränsning att åberopa nytt processmaterial i allmänhet inte bör förekomma i äktenskapsmål, faderskapsmål eller andra indispositiva mål. Han pekar också på möjligheter att återförvisa ett mål till underrätten, om part kommer med alltför omfattande nytt material i hovrätten. Vidare hänvisar han till stadgandet i 18 kap. 6 § rättegångsbalken att part, som gör sig skyldig till illojal eller försumlig processföring, kan åläggas att betala de extra rättegångskostnader han härigenom orsakar motparten, även om han vinner målet.

Trots vad nu sagts synes det föreslagna stadgandet, i vart fall om det tillämpas fullt ut, ibland kunna leda till materiellt felaktiga avgöranden. Enligt min mening bör man därför med andra medel än avvisande av bevis i hovrätten söka åstadkomma att det relevanta processmaterialet förebringas redan i underrätten. En lösning kan vara att kombinera reglerna i 50 kap. 25 § rättegångsbalken om begränsning i rätten att åberopa nytt material i hovrätten med påföljden i 18 kap. 6 § samma balk vid försumlig processföring. Detta skulle innebära att det nya materialet inte avvisas av hovrätten —

eventuellt bör det såsom nu kunna leda till att målet återförvisas till underrätten för ny behandling — men den part som kommer med materialet i hovrätten skulle i princip få betala de ökade kostnader som han härigenom orsakar sin motpart, även om han vinner målet. En sådan ekonomisk sanktion skulle sannolikt i mycket hög grad begränsa åberopandet av nytt material i hovrätten utan att behöva leda till materiellt oriktiga domar där.

Enligt min mening bör alltså 50 kap. 25 § tredje stycket rättegångsbalken få det innehållet, att part som i hovrätten till stöd för sin talan åberopar omständigheter eller bevis, som ej tidigare förebragts, skall oberoende av målets utgång ersätta motparten de ökade rättegångskostnader han därigenom vållar motparten. Denna regel bör dock inte gälla om parten visar giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten.

Under åberopande av vad som ovan anförts hemställer jag att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 45 måtte för sin del besluta

1. att rättegångsbalkens 54 kap. 10 § första stycket punkt 2 skall ha följande lydelse: "Om grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller om en tilltalad, som frikänts i underrätt, fällts till ansvar i hovrätten och saken synes böra prövas i högsta domstolen eller om eljest särskilda skäl föreligger till sådan prövning," samt

2. att rättegångsbalkens 50 kap. 25 § tredje stycket första meningen skall ha följande lydelse: "Part som i hovrätten till stöd för sin talan åberopar omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, skall ersätta motparten de kostnader som härigenom vållas denne, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras. Vad nu sagts skall dock ej gälla, om parten visar giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten."

Stockholm den 26 mars 1971

GUDMUND ERNULF (fp)